

نمود اثر پذیری مادران از اسوه های حسنه در خانواده

مریم زنگنه

sarakarimi1380@gmail.com

چکیده

اثرپذیری مادران از اسوه های حسنه یکی از مهمترین موضوعات در حوزه مسائل خانواده می باشد که ثمرات بسیاری بر خانواده دارد، منظور از اسوه های حسنه الگوهای نیکو و نمونه قرآنی از جمله مردان و زنان نمونه، فاضله با اخلاق و رفتار نیک که در آیات و روایات به عنوان الگوی احسن برای همه مردم و مخصوصا مادران معرفی شده اند و منظور از اثرپذیری مادران این است که بانوان مادر که تحت تأثیر رفتار و عملکرد این الگوها و اسوها در خانواده با همسر و یا فرزندان خود تعامل دارند، رفتار و عملکرد خود را بر اساس این الگوها به پیش ببرند؛ بر این اساس ضروری است که در این خصوص پژوهش انجام گیرد. لذا هدف اصلی از نگارش این نوشتار بررسی اثرپذیری مادران از اسوه های حسنه و نمودش بر خانواده می باشد که بر اساس روش توصیفی — تحلیلی نگارش یافته، از دستاوردهای این پژوهش می توان گفت اثر پذیری مادران از سیره و عملکرد اسوه های حسنه می تواند در چند بعد شکل بگیرد که در این نوشتار به ابعاد محبت و مهربانی با همسر و فرزندان، تربیت اخلاقی و معنوی افراد خانواده و ... می توان اشاره نمود.

کلید واژه ها : اثر پذیری ، مادران ، اسوه های حسنه ، خانواده

مقدمه

یکی از مسائل مهمی که امروزه نیاز به پژوهش پیرامون آن وجود دارد، مسئله اثرپذیری مادران از اسوه های قرآنی و اسلامی و نمود آن در خانواده است، در قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) از افرادی خاص به عنوان اسوه حسنه و الگوی مؤمنان و اهل ایمان یاد شده است. لذا بایسته است به زوایای گوناگون عملکرد و شخصیت این اسوه های حسنه و قرآنی پرداخته و چگونگی این تأثیرگذاری را مورد بررسی قرارداد.

منظور از اسوه به معنای پیروی نیک و سودمند است. کاربرد اسوه در قرآن با وصف «حسنة» و بدون وصف حسنه در پیروی از الگوهای شایسته گواه بر این معنا است. اسوه های حسنه، انسان های بزرگواری هستند که در آیات قرآن و منابع روایی و متون دینی از آنها به عنوان اسوه نیک و الگوی نیک در گفتار، رفتار، کردار و ... یاد شده است.

دغدغه انجام موضوع این است که مسئله اسوه پذیری و تأثیرگذاری از آن به خصوص در محیط خانواده به قدری مهم است، که در آیات قرآن به عنوان نشانه ایمان معرفی شده به هر حال، قرآن مجید برای تشویق مسلمانان به جهت تعامل و معاشرت نیک با افراد مخصوصاً افرادخانواده، به مسأله مهم «اسوه‌پذیری و تأثیرپذیری» زنان و مردانی را سرمشق قرار می‌دهد، چرا که انتخاب سرمشقها و الگوهای پاک، با ایمان، شجاع و مقاوم، تأثیر عمیقی در پاکسازی روح و فکر و اخلاق و اعمال همه افراد امروزی به خصوص بانوان و مادران جامعه دارد. بر این اساس ضرورت دارد در این خصوص پژوهش انجام شود.

از نظر پیشینه نظری اسوه های حسنه در همه ابعاد مختلف زندگی از جمله: علم و عمل، شرافتمندی، دانشمندی و با فضیلتی و ... در طول تاریخ سرمشق همه افراد مخصوصاً زنان زمان خود بوده اند و تاریخچه آن را می توان همزمان با نزول آیاتی از قرآن در این زمینه دانست و البته نام برخی از اسوه های حسنه در قرآن و روایات ذکر شده، رفتار و کردار آنها از قرون اول اسلام تا قرون معاصر در عرصه های مختلف همواره برای مردان و زنان جوامع زمان خود وسایر زمان ها، الگو و تأثیرگذار بوده است، از نظر پیشینه تجربی با مراجعه به سایت ها و جستجوهای انجام گرفته تا کنون در این خصوص پایان نامه، کتاب و مقاله ای نوشته نشده است اما برخی کتب و مقالات مرتبط با موضوع وجود دارد که به جهت رعایت اختصار به ذکر چند نمونه اکتفا می شود: 1) کتاب «زنان نمونه»، تألیف: علی شیرازی، 2) کتاب: «راهکارهای اثر بخش در روابط درون خانواده از منظر آیات و روایات»، تألیف: حسن ورمقانی 3) مقاله: «نقش تربیتی اسوه ها در قرآن کریم» نوشته محمد سهرابیان؛ وجه تمایز نوشتار حاضر با این کتب و پژوهش ها در این است که در نوشتار حاضر به بررسی پذیری مادران از اسوه های حسنه و نمودش در خانواده پرداخته می شود در حالی که در سایر کتب و پژوهش ها به این مسأله اشاره ای نشده است.

اکنون سؤال اصلی پژوهش این است که اثر پذیری مادران از اسوه های حسنه و نمودش در خانواده چیست؟ و محقق درصدد است که با مراجعه به منابع به این مهم بپردازد.

1. گفتار اول : مفهوم شناسی

در این قسمت از نوشتار برخی از مهمترین لغات کلیدی پژوهش در معنای لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می گیرند.

1-1. مادر

واژه مادر در اصل یک واژه فارسی است، در زبان فارسی مادر اسم و به معنای مام و ماما می باشد و در پهلوی تلفظ آن matar می باشد که بنام است. مادر مجازاً صفت است و دانشگاه و خاك در زمین مادر تلقی می شود. معادل مادر در لغت عربی کلمه (ام) می باشد. (جوهری ، الصحاح تاج اللغة ج 5 ، ص 2099.) واژه «ام» در لغت عربی یعنی مادر، اصل و پایه هر چیزی که چیزهای دیگر به آن منضم شود، (ابن منظور ، لسان العرب، ج 12، ص 32.) راغب چنین می نویسد: «واژه «أم» در مقابل «أب» است، ام در عربی به اصل و وجود چیزی می گویند که یا او را تربیت نموده یا اصلاح نموده یا او را بوجود آورده است». (راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص 85) ابن فارس «أم» را دارای 4 معنای نزدیک به هم دانسته است: «اصل، مرجع، جماعت و دین». (ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج 1، ص 21.) از دیدگاه مفسرین قرآنی نیز واژه «ام» در لغت به معنی اصل و اساس هر چیزی است و اینکه عرب به مادر «ام» می گوید، بخاطر آن است که ریشه خانواده و پناهگاه فرزندان است. (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج 21، ص 9.) مادر در معنای اصطلاحی ، کسی است که پرورش فرزندان را در دوران بارداری و پس از آن را برعهده دارد و در انجام این وظیفه بدون هیچ چشم داشتی مادی یا معنوی کوشا است. تعریف اصطلاحی: واژه «أم» به معنای واقعی و نسبی و همینطور به مادر بزرگ ها در گذشته ی دور هم اطلاق می شود از اینرو به – حواء – اگرچه بین ما و او قرن های دور فاصله است، او را به (مادر ما) خطاب می کنند و همچنین به هر چه که اصل و ریشه چیزی باشد یا او را ترتیب و اصلاح کرده باشد یا مبداء و سرآغاز چیزی باشد أم- گویند.

2-1. اسوه

واژه «اسوه»، اسم ثلاثی مجرد است که معنای مصدری نیز از آن فهمیده می‌شود. (درویش ، اعراب القرآن، ج 21—22، ص 146.) (بر وزن لقمه) می باشد؛ به معنی تأسی نمودن. (ابن فارس ، مقاییس اللغة، ج 1، ص 105، ذیل واژه «اسو»؛ ابن منظور ، لسان العرب، ج 1، ص 146—147، «اسا».) همچنین از ریشه «اس-و» و اسا به معانی مداوا، اصلاح، اندوه، راغب اصفهانی ، مفردات راغب ، ص 76، «اسا».) مداوای جراحت و صبر (حمیری ، شمس العلوم، ج 1، ص 262؛ فیروزآبادی ، القاموس المحيط، ج 2، ص 1654، «اسا».) آمده است. در برخی کتب لغت به معنای سرمشق، پیشوا (فیومی، المصباح، ج 1، ص 15، «اسوه»؛)، پیشوا در مهمات، خصلتی که شخص بدان لایق مقتدایی شود (دهخدا ، لغت نامه دهخدا ، ج 2، ص 2196، «اسوه».)، آنچه بدان شخص اندوهگین تسلی یابد (فیروزآبادی، قاموس المحيط، ج 2، ص 1654، «اسا».)، حالت و روشی که شایسته پیروی است (مصطفوی ، التحقيق، ج 1، ص 90—91.) و حالت پیروی انسان از دیگران آمده است؛ خواه پیروی، نیک و سودمند یا بد و زیانبار باشد. (راغب اصفهانی ، مفردات، ص 76، «اسا».) در زبان فارسی معادل آن واژه الگو است. در اصطلاح واژه «اسوه» به معنی حالتی است که از پیروی کردن دیگری حاصل می‌شود؛ به تعبیری دیگر، به معنی اقتدا کردن و پیروی نمودن است. چنانچه در برخی تفاسیر چنین آمده است کلمه «أسوة» به معنای اقتداء و پیروی است. (طباطبایی ، تفسیر المیزان ، ج 16، ص 432.) اما در اصطلاح زبان فارسی معمولی امروز از آن به عنوان سرمشق گرفتن تعبیر می‌شود. بدیهی است این امر ممکن است در کارهای خوب باشد یا کارهای بد؛ (دهخدا ، همان کتاب ، ج 2 ، ص 2779.)

3-1. خانواده

در لغت به معنای خاندان، تبار، اهل بیت ، دودمان. (گولد، ویلیام ل. کولب، فرهنگ علوم اجتماعی، ص 181.) در اصطلاح خانواده يك سیستم متعادل و پیچیده است که زن و شوهر آن را بنیان می‌گذارند و سپس با ورود هر کودک یا هر فرد دیگری (مثل پدر و مادر بزرگ) این سیستم پیچیده تر می‌شود. (جمعی از مؤلفان، روان شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی؛ ص 854.) در اصطلاح قرآنی خانواده یک واحد اجتماعی است که هدف از آن در نگاه قرآن، تأمین سلامت

روانی برای سه دسته است؛ زن و شوهر، پدر و مادر و فرزندان. همچنین هدف، ایجاد آمادگی برای برخورد و رویارویی با پدیده های اجتماعی است. (طباطبایی حکیم ، خانواده از منظر قرآن ، ص 13.)

2. اثر پذیری مادران از اسوه های حسنه در روابط بین خانواده

یکی از دلایل مهمی که قرآن مجید در هر مورد و در هر مناسبت از اسوه های حسنه مخصوصا زنان اسوه سخن گفته و مسلمانان را دستور می دهد که به یاد آنها و تاریخ و زندگانی آنها باشند، همین است که همه مردم مخصوصا مادران از آنان الگو بگیرند و راه موقّیّت و نجات خود و خانواده را در تاریخ زندگی آنها بجویند. «اسوه پذیری و تأثیرپذیری از آن» از آثار ایمان به خدا و معاد است (قرائتی ، تفسیر نور ، ج 7، ص 341.) و این مسأله چیزی نیست که خدا به آن نیاز داشته باشد، بلکه این نیاز انسان است و برای تکامل روحی و معنوی و حفظ سلامت افراد باید انجام گیرد، زنان با اثرپذیری از اسوه های نمونه از میدان خودسازی گرفته تا ساختن نسلی شایسته و پدیدآوردن جامعه و تمدن مطلوب، به منظور رسیدن به آرمان های والا، همواره هم شأن و همتای مرد و در کنار او؛ و گاه در این راه از مردان پیش تر، در محیط خانواده تلاش نموده و گام برداشته اند. در این میان، اسوه های حسنه که تربیت یافته خاندان عصمت و طهارت اند و خود از دامان این خاندان تولد یافته و بالیده اند؛ درخشندگی و نورافشانی خاصی دارند که اثر پذیری از آنها برای زنان در نقش مادری و همسری در خانواده نمود بیشتری دارد. (جوادی آملی ، زن در آئینه جلال و جمال ، ص 127.) در این قسمت از نوشتار به بررسی مهمترین نموده های این اثرپذیری مادران از اسوه های حسنه پرداخته می شود.

1-2. محبت و مهربانی با همسر ، فرزندان و والدین

زن حامل ودیعه ای الهی به نام عطوفت است که بعد از ازدواج در قلب او تجلی می کند؛ حضرت خدیجه (سلام الله علیها) و حضرت زهرا (سلام الله علیها) و بسیاری دیگر از بانوان فاضله به عنوان بهترین الگو برای همسر داری زنان معرفی شده اند در محبت و مهربانی ورزیدن به همسر به عنوان اسوه حسنه تأثیرگذاری بسیاری در این زمینه برای زنان جامعه دارند و با تأسی از مهرورزی آنها نمود محبت و مهربانی با همسر در خانواده تحقق پیدا می یابد.

آموزش مسائل اقتصادی به اعضای خانواده از مهم‌ترین و حساس‌ترین وظایف مادران در حوزه تولیدات داخلی و رفع موانع خانوادگی است زیرا از آنجا که در مسائل مربوط به خانواده نقش زن و مادر بسیار پررنگ است زنان می‌توانند با الگوگیری از زندگی اسوه‌های حسنه‌ای مانند حضرت زهرا (سلام الله علیها) و سایر اهل بیت (علیهم السلام) قناعت و ساده زیستی را به فرزندان خود یاد دهند. (غروی‌ان، تربیت فرزند با نشاط و سالم، ص 29.)

نتیجه گیری

اثربخیزی مادران از اسوه های حسنه یکی از مهمترین موضوعات در حوزه مسائل خانواده می باشد که ثمرات بسیاری بر خانواده دارد ، منظور از اسوه به معنای پیروی نیک و سودمند است. کاربرد اسوه در قرآن با وصف «حسنة» و بدون وصف حسنه در پیروی از الگوهای شایسته گواه بر این معنا است. اسوه های حسنه، انسان های بزرگواری هستند که در آیات قرآن و منابع روایی و متون دینی از آنها به عنوان اسوه نیک و الگوی نیک در گفتار، رفتار ، کردار و ... یاد شده است. دغدغه انجام موضوع این است که مسئله اسوه پذیری و تأثیرگذاری از آن به خصوص در محیط خانواده به قدری مهم است، که در آیات قرآن به عنوان نشانه ایمان معرفی شده به هر حال، قرآن مجید برای تشویق مسلمانان به جهت تعامل و معاشرت نیک با افراد مخصوصا افرادخانوده ، به مسأله مهم «اسوه پذیری و تأثیرپذیری «زنان و مردانی را سرمشق قرار می دهد، چرا که انتخاب سرمشقا و الگوهای پاک، با ایمان ، شجاع و مقاوم، تأثیر عمیقی در پاکسازی روح و فکر و اخلاق و اعمال همه افراد امروزی به خصوص بانوان و مادران جامعه دارد. اثر پذیری مادران از اسوه های حسنه در روابط بین خانواده در امور زیر است :

1. محبت و مهربانی با همسر ، فرزندان و والدین. 2. تربیت اخلاقی افراد خانواده. 3. تربیت معنوی افراد خانواده 4. تربیت اقتصادی (مادی) افراد خانواده .

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن مجید ، ترجمه دکتر محمد علی رضایی اصفهانی.

1. ابن منظور ،محمد بن مکرم ، لسان العرب، بیروت : دارالاحیاء التراث العربیه،1414هـ.ق.
2. ابن فارس، محمد بن ذکریا، مقاییس اللغة، بیروت : نشر دارالاحیاء التراث العربیه، 1407.
3. تمیمی آمدی، عبد الواحد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه قم، 1366.
4. اربلی، علی بن عیسی؛ کشف الغمة فی معرفة الاثمة، قم، نشر أدب الحوزه، 1369ش
5. باقری دستجردی، افسانه، سیما و سلوک قرآنی فاطمه (سلام الله علیها)، چاپ اول، مرکز نشر هاجر، 1394.
6. قائمی ، علی، در مکتب فاطمه ، قم : انتشارات امیری ، 1377 ،
7. جوهری ، اسماعیل بن حماد ، الصحاح تاج اللغة ، قم : دارالکتب الاسلامیه ، 1378
8. دهخدا ، علی اکبر ، لغت نامه دهخدا، تهران: نشر دانشگاه ، 1374
9. راغب اصفهانی، محمد بن حسین ، مفردات راغب، قم : نشر هاجر ،1385.
10. زاهدی، مرتضی، نظریه تربیتی در اسلام، تهران: مؤسسه فرهنگی صابره ، 1385
11. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳ش.
12. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوارالجامعه لدرراخبارالاثمة الاطهار، بیروت، دارالاحیاءالتراث العربی، ۱۴۰۳ق.
13. فیومی ، احمد بن محمد ، المصباح المنیر ، بیروت : دارالعلم ، 1408.
14. فیروزآبادی ، محمد بن یعقوب ، القاموس المحیط، تهران : کتب اسلامیه ،1387.
15. قرائتی ، محسن ، تفسیر نور ، تهران : مرکز نشر درسهای از قرآن ، 1385.
16. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ق.
17. جوادی آملی ، عبدالله ، زن در آئینه جلال و جمال ، قم : نشر اسراء ، 1388 .

18. صدوق، محمد بن علی، خصال، قم: جامعه مدرسین، 1362
19. درویش، محمد، اعراب القرآن، بیروت: دارالعلم، 1409.
20. طبری، محمد بن جریر، تاریخ الامم و الملوك، تحقیق: محمدأبوالفضل ابراهیم، بیروت، دار التراث، چاپ دوم، ۱۳۸۷ق.
21. حمیری،نشوان ین سعید، شمس العلوم، بیروت: دارالفکر، 1409.
22. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، قم، جامعه مدرسین، 1404ق،
23. حسینی زاده، سید علی، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت، نگرشی بر آموزش با تاکید بر آموزش دینی، چاپ سوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1385.
24. صدوق، محمد، علل الشرايع، قم: نشر دارالکتب الاسلامیه، بی تا.
25. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، چاپ چهارم، تهران: دار الکتب الإسلامیه، بی تا.
26. سالاری فر، محمد، و دیگران، بهداشت روانی با نگرش به منابع اسلامی، چاپ دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1390.
27. غرویان، محسن، تربیت فرزند با نشاط و سالم، چاپ هفدهم، قم: نشر احمدیه، 1383.
28. حسینی، حاتم، درآمدی بر جمعیت شناسی اقتصادی اجتماعی و تنظیم خانواده، چاپ سوم، ویراست اول، همدان: نشر دانشگاه بوعلی سینا، 1386.
29. بهشتی، احمد، تربیت کودک در جهان امروز، قم: نشر بوستان کتاب، 1390 هـ.ش.
30. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج12، چاپ اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1368
31. مکارم شیرازی، ناصر، مثالهای زیبایی قرآن، قم: نسل جوان، چاپ اول، 1382.
32. جمعی از مؤلفان، روان شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی؛ تهران، 1386.
33. طباطبایی حکیم، عذرا، خانواده از منظر قرآن، دانشنامه موضوعی قرآن، ۱۳۹۲.
34. جولیوس گولد، ویلیام ل. کولب، فرهنگ علوم اجتماعی، نشر مازیار، چاپ اول، تهران، 1376.

